

JINOYAT HUQUQI TUSHUNCHASI VA VAZIFALARI VA PRINSIPLARI

Andijon davlat pedagogika instituti
“Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
katta o’qituvchisi

Ikromov Hayrullo Orifjonovich
Andijon davlat pedagogika instituti”
Ijtimoiy-gumanitar fanlar va san’at” fakulteti
MIG’MAHT yo’nalishi 301-guruh talabasi
Abdullayev Muhammad Ali

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada jinoyat huquqi tushunchasi nima ekanligi uning kelib chiqish tartiblari va tasniflanishi haqida to’liq ma’lumotalar berilgan bo’lib soddalashtirilgan holda oson qilib yoritilgan. O’zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining moddalarini keng va sodda qilib sharxlab berilgan. Jinoyat Kodeksi orqali jamiyatimizda insonlarning huquqlari va majburiyatlari, ularning tuzilish tartibi va bajarilishi haqida so’z boradi. Insonlarning jinoyat huquqi haqida huquqiy ongini oshirishita o’z hissasini qo’shayotgan organlar haqida aniq ko’rsatiladi.

Аннотация

В данной статье дается исчерпывающая информация о том, что такое понятие уголовного права, о порядке его возникновения и классификации. Дается широкое и простое толкование статей Уголовного кодекса Республики Узбекистан. Через Уголовный кодекс рассматриваются права и обязанности людей в нашем обществе, порядок их формирования и исполнения. Наглядно показано, как люди способствуют повышению правовой осведомленности об уголовном праве.

Annotation

This article provides complete information on what the concept of criminal law is about the procedures and classification of its origin, easily covered in a simplified way. The articles of the Criminal Code of the Republic of Uzbekistan are widely and simply described. Through the Criminal Code, our society talks about the rights and obligations of people, the order and fulfillment of their structure. Increase the legal awareness of people about the criminal Law it is clearly seen about those who contribute.

Kirish so'zlari: jinoyat, kodeks, konstitutsiya, modda, jinoyatchilik, qonun, BMT, qonuniylik, demokratik prinsip, insonparvarlik, odillik.

Предисловия: преступление, кодекс, Конституция, статья, преступление, закон, ООН, законность, демократический принцип, гуманность, справедливость.

Introduction: crime, code, Constitution, Article, crime, law, UN, legality, democratic principle, humanity, justice.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasida zamonaviy huquq tizimining tarkibiy qismi bo'lgan jinoyat huquqi huquqning alohida mustaqil sohasi sifatida o'rganiladi. Shunga ko'ra, jinoyat huquqi o'zining predmeti, metodlari va vazifalari bilan boshqa huquqiy fanlardan ajralib turadi.

«Jinoyat huquqi» tushunchasi bir necha ma'nolarda qo'llaniladi. Masalan: 1) huquq sohasi; 2) qonunchilik sohasi; 3) fan sohasi; 4) o'quv fani. Barcha huquq sohalari kabi jinoyat huquqining asosini O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi va xalqaro huquqning umum e'tirof etgan normalari tashkil etadi. Jinoyat huquqi huquq sohasi sifatida qonun ijodkorligi va huquqni qo'llash bilan bog'liq bo'lgan jinoyat qonunchiligi va huquqiy munosabatlarni ham o'z ichiga oladi.

Jinoyat huquqi O'zbekiston Respublikasi huquqiy tizimining tarmog'i bo'lib, Oliy Majlis tomonidan o'rnatilgan jinoiy javobgarlikning asoslari va prinsiplari, qanday ijtimoiy xavfli qilmishlar jinoyat ekanligi, jazoga sazovorligi, javobgarlikka tortish va jazodan ozod qilish asoslari, jinoyat huquqiga oid huquqiy ta'sir choralari belgilovchi yuridik normalar yig'indisidan tashkil topgan.

«Jinoyat huquqi» tushunchasining huquq sohasi, yuridik fan va o'quv kursi sifatida qo'llanilishi yagona normativ huquqiy baza – jinoiy- huquqiy normalar tizimidan iborat bo'lgan amaldagi jinoyat qonunida asoslanadi.

Jinoyat huquqi qonunchilik sohasi sifatida davlatning oliy qonun chiqaruvchi organi – Oliy Majlis chiqargan qonun va normalar yig'indisidan iborat bo'lib, u jinoiy javobgarlik asoslari va prinsiplari, ayrim qilmishlarning jinoiyliigi va jinoiy jazoga loyiqligi, jinoiy javobgarlikka tortish va jinoiy jazodan ozod qilish asoslari va meyorlari, jinoyat huquqiga oid ta'sirning jinoiy jazo hisoblanmaydigan hamda jinoyat huquqiga oid munosabatlar doirasida ijobiy va ijtimoiy foydali xulq-atvorni rag'batlantiruvchi boshqa ta'sir choralari qo'llashni belgilaydi. Mazkur tushuncha jinoyat huquqini huquq sohasi sifatida tushunishdan birmuncha torroq ma'noga ega

bo‘lib, davlat va jinoyatchi shaxs o‘rtasidagi munosabatdir. Bu munosabatlar jinoyatsodir etilishi bilan boshlanadi va sudlanganlikning olib tashlanishi yok jinoyijavobgarlik va jazodan ozod qilish bilan tugaydi.

Jinoyat qonunining vazifasi o‘ta muhim ijtimoiy munosabatlarni qo‘riqlashdan iborat bo‘lib, ushbu vazifani bajarmay turib, qo‘yilgan maqsadga erishish, qo‘riqlanayotgan ijtimoiy munosabatlarga qilinadigan tajovuzlarning oldini olish va sodir etilgan jinoyat hamda uni sodir etishda aybdor bo‘lgan shaxslarga davlat tomonidan o‘rnatilgan majburlov choralari qo‘llash orqali ta’sir etish imkoniyatini amalga oshirib bo‘lmaydi. Shunday qilib, jinoyat qonunining qabul qilinishi jinoyat huquqida ishlatiladigan boshqa tushunchalarga tuzatish kiritish, ularni yangicha sharhlash imkonini berdi.

Jinoyat huquqi fan sohasi sifatida jinoyat qonunlari, huquq va fan sohalarining rivojlanish tarixi; amaldagi qonunlar; jinoyat huquqiga oid normalarni qo‘llash samaradorligi; xorijiy davlatlarning jinoyat huquqi vaqonunlari; xalqaro jinoyat huquqi normalari; jinoyat qonunlarini qo‘llashning nazariy muammolari; jinoyat huquqi sotsiologiyasi; jinoyat qonunlari, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlariga xavf tug‘diruvchi xulq-avtorning turli shakllari va boshqa shunga o‘xshash muammolarning kelib chiqish sabablari va shartlari kabilarni o‘rganishga qaratilgan huquqiy qarashlar, tasavvurlar va g‘oyalar yig‘indisidan iborat.

Jinoyat huquqi bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlar mazmuni Jinoyat kodeksining 2-moddasidagi vazifalarni shart qilib qo‘yadi. Jinoyat huquqining vazifalari sifatida shaxs, uning huquq vaerkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlarimulk, tabiiy muhit, tinchlik hamda insoniyat xavfsizligini jinoyiy tajovuzlardan qo‘riqlash, jinoyat- larning oldini olish, fuqarolarni O‘zbekiston Respublikasining Konstitut- siyasi va qonunlariga rioya etish ruhida tarbiyalashni nazarda tutadi. Bunday ijtimoiy munosabatlar barcha huquqiy demokratik davlatlar negizini tashkil etadi. Bu vazifani amalga oshirish maxsus, aniqrog‘i, qo‘riqlanadigan ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish orqali amalga oshiriladi hamda u jinoyat qonuni bilan taqiqlangan qilmishni sodir etish vaqtidan boshlab yuzaga keladi. Davlat ayrim qilmishlarni man etish yoki uni bajarishning majburiy ekanligini ko‘rsatish orqali buzilishi salbiy oqibatlariga olib keladigan hamda barcha fuqarolar va jamiyat uchun muhim bo‘lgan ijtimoiy munosabatlarni qo‘riqlaydi. Davlat va jamiyatning asosini tashkil etuvchi ijtimoiy munosabatlariga tajovuz qiladigan ayrim qilmishlarga qat’iy taqiq o‘rnatish bilan birga, davlat huquq bilan tartibga solingan ijtimoiy munosabatlar ishtirokchilariga aniq yuridik vazifalarni

yuklaydi. Davlat jinoyat huquqi normalarida istalgan xulq-atvor turini ifodalash orqali, ijtimoiy munosabatlarni muhofaza qiladi. Zero, u biror-bir huquqiy munosabat subyektlariga aynan shunday xatti-harakat qilish yoki, aksincha, jamiyatga zid bo'lgan ba'zi qilmishlardan o'zini tiyish majburiyatini yuklaydi. Basharti, jinoyat huquqiga oid normalarda belgilangan talablarga rioya qilinmasa, u holda jinoyat huquqiga oid qo'riqlanadigan munosabatlar yuzaga keladi. Huquqiy munosabatlarning mazmuni munosabat subyektlarining huquq va majburiyatlari mazmunidan kelib chiqadi.

Jinoyat huquqining fuqarolarni O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlariga rioya qilish ruhida tarbiyalash vazifasi Jinoyat kodeksining 2-moddasida mustahkamlangan bo'lib, bunga umuman jinoyat qonunlarining mavjudligi hamda undagi aniq normalarni qo'llash amaliyoti orqali erishiladi.

Jinoyat huquqi predmetidagi maxsus ijtimoiy munosabatlarga jinoyat huquqiga oid tartibga soluvchi munosabatlar kirib, ular huquq beruvchi normalar asosida amal qiladi hamda haqqoniy, ijtimoiy foydali xulq-atvorni tartibga soladi. Huquq beruvchi normalar Jinoyat kodeksi Umumiy qismining uchinchi bo'limida belgilangan bo'lib, ular qilmishning jinoiyiligini istisno qiladigan holatlar deb nomlanadi. Fuqarolarni zaruriy mudofaa holatida ijtimoiy xavfli tajovuzlardan o'zini, boshqa shaxsni, davlat va jamiyat manfaatlarini himoya qilish, shuningdek, ijtimoiy xavfli qilmish sodir etgan shaxsni ushlab, oxirgi zarurat, buyruq yoki boshqa vazifani ijro etish, kasb yoki xo'jalik faoliyatiga bog'liq asosli tavakkalchilik vaqtida zarar yetkazish huquqini beruvchi normalar ijtimoiy maqbul xulq-atvorni tartibga soladi. Mazkur normalarning bir qismi qonun oldida mas'uliyatli shaxslarni tarbiyalashi, ularda jinoyat sodir etish yoki boshqa qonunga xilof xulq-atvoriga murosa-sizlikni shakllantirishi bois, ulkan tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi.

Jinoyat huquqining prinsiplari. Jinoyat huquqi prinsiplari jinoyat qonunida mustahkamlangan hamda demokratik davlatning jinoyat huquqiga oid siyosatining mohiyati, hozirgi zamon prinsiplarini ifodalaydigan, shuningdek, sodir etilgan jinoyatlar uchun javobgarlikning negizi, chegaralari va shakllari haqidagi ijtimoiysiyosiy, iqtisodiy, axloqiy, diniy va huquqiy tasavvurlarni aks ettiradigan yetakchi g'oya hamda asosiy qoidalardir.

Jinoyat huquqi prinsiplari qonun ustuvorligi, ijtimoiy adolatlilik, insonparvarlik, demokratizm, fuqarolarning qonun oldida tengligi, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning muqarrarligi, umuminsoniy qadriyatlar hamda umum e'tirof etgan xalqaro huquq normalarining ustunligi va O'zbekiston Respublikasi

Konstitutsiyasida mustahkamlangan boshqa shu kabi prinsiplarga asoslanadi. Ayni paytda, har bir prinsip muayyan huquqiy sohani tartibga solish usuli, ijro etuvchi vazifalari bilan belgilanadigan o'ziga xos mazmunga ega. Mazkur prinsiplar Jinoyat kodeksining 3-moddasida mustahkamlangan bo'lib, ularning barcha uchun majburiy mohiyati ochib berilgan. Binobarin, ular kishilarning huquqiy ongini tartibga solish bilan bog'liq ta'sir ko'rsatish hamda qonun chiqarish va qonunni qo'llash faoliyatini yanada rivojlantirish uchun huquqiy zamin bo'lib xizmat qiluvchi omil hisoblanadi. Barcha prinsiplar o'zida demokratik jinoyat huquqining chinakam mohiyatini ifodalaydigan ichki o'zaro muvofiqlashgan qoidalarning yaxlit tizimini tashkil etadi. Prinsiplar tizimi jinoyat huquqiga oid markaziy institutlar – jinoyat va jazoni o'zida mujassamlashtiradi.

Jinoyat kodeksi normalarida mazkur prinsiplarning mavjudligi jamiyatdagi huquqiy munosabatlarni tartibga solib turadi. Zero, ular jinoyat va jazoga nisbatan nafaqat hozirgi tarixiy davrda qabul qilingan huquqiy qarashlarni aks ettiradi, balki jinoyat huquqiga oid munosa- batlarga qaratilgan umumiy talablarni ham o'zida mujassamlashtiradi. Demak, huquqiy prinsiplar tizimiga nafaqat fuqarolar, balki jinoyat huquqiga oid qoidalarni qo'llash vakolati berilgan davlat organlariga ham ta'sir ko'rsatish vazifasi yuklatilgan.

Normativ prinsiplarning fuqarolarga ogohlantirish yo'li bilan ta'sir o'tkazishi huquqiy ongni jinoyat qonuni ko'rsatmalarining buzilishiga yo'l qo'ymaslik to'g'risidagi e'tiqod darajasida tarbiyalash, ularga nafaqat davlat va jamiyat manfaatlari, birinchi navbatda, o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda rioya qilish zarurligi maqsadiga egadir Qonuniylik prinsipi (JK 4-m.). Qonuniylik prinsipi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14, 15-moddalarida umumhuquqiy shaklda mustahkamlanadi.

Masalan, Konstitutsiyaning 14-moddasida davlat o'z faoliyatini qonuniylik prinsiplari asosida amalga oshirishi belgilangan¹. Ushbu qoida 15-moddada tushuntirilgan hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va qonunlarining ustunligi so'zsiz tan olinishi e'lon qilinib, davlat, uning organlari, mansabdor shaxslar, jamoat birlashmalari, fuqarolar Konstitutsiya va qonunlarga muvofiq ish ko'rishlari qayd etilgan.

Jinoyat huquqidagi qonuniylik prinsipi turli mazmun va ko'ptaraflama ahamiyatga ega. Mazkur prinsip quyidagilarni bildiradi:

¹ O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi moddasi 1- beti

1) qilmishning jinoyligi faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi;

2) jazo va

boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksi bilan belgilanadi;

3) Jinoyat kodeksi

jinoyat huquqi uchun yagona manba hisoblanadi;

4) shaxsning jinoyatni sodir etishdagi aybdorligi faqat sud tomonidan belgilanadi;

5) jazo va boshqa huquqiy ta'sir choralarini faqat sud qo'llaydi;

6) jinoyat sodir etishda aybdor hisoblangan shaxsning huquqiy holati faqat qonun bilan belgilanadi;

7) huquqni qo'llovchi barcha idoralar jinoyat qonunining mazmunini o'z vakolatlari doirasida va Jinoyat kodek-sida ko'rsatilgan aniq matnga muvofiq sharhlashga majburdirlar.

Jinoyat kodeksining 4-moddasi 1-qismida qilmishlarning jinoyligi, jazoga loyiqdigi va boshqa kelib chiqadigan huquqiy oqibatlar faqat jinoyat qonuni bilan belgilanishi, shaxsni javobgarlikka tortish asoslarini belgilab beruvchi barcha qoidalar, jazoni belgilash, shuningdek, shaxsning jinoyatni sodir etishda aybdorligidan kelib chiqadigan boshqa huquqiy oqibatlar faqat Jinoyat kodeksida nazarda tutilgan va belgilangan. Bundan kelib chiqqanda, Jinoyat kodeksi davlatning oliy qonun chiqaruvchi organi – Oliy Majlis qabul qiladigan jinoyat qonunining yagona manbaidir. Demak, Jinoyat kodeksi jinoyatga oid yagona huquqiy hujjat shakli hisoblanib, jinoyat huquqiga doir qabul qili- nadigan barcha qonunlar shu yagona manbaga qo'shimcha sifatida kiritilishi shart. Jinoyat qonunlarini to'liq kodifikatsiya qilish quyidagilarga, ya'ni: 1) jinoyatga oid barcha huquqiy normalarni bitta qonunga to'plashga; 2) ularni aniq mantiqiy ketma-ketlik va tizimga kiritish prinsipiga ko'ra joylashtirishga; 3) jinoyat qonunlarining to'liq tizim ekanligi to'g'risidagi yaxlit tasavvurga ega bo'lishga; 4) huquqni qo'llovchilarning ulardan foydalanishida qulaylik tug'dirishga imkon beradi.

XULOSA

Xulasa qilib aytishimiz mumkinmi, rivojlanib taraqqiyot tomon intilayaotgan davlatlarning jinoyatga bo'lgan muammolari qatoriga aylanganib bormoqda. Bugungi kunda jinoyatlarni oldini olishda davlatimiz tomonidan islohatlar, qaror, qonun, chora-tarbirlar olib borilmoqda. Shu bilan birga jinoyat haqida har bir insonga normativ va huquqiy me'yorlar haqida keng malumotlar berilmoqda. Bu esa jamoyatimizda huquqbuzarlik va jinoyatlarni oldini olishga yordam bermoqda. Jinoyatlar odatda davlat tomonidan jazolanishi mumkin bo'lgan xatti-harakatlar

sifatida qaraladi va ular turli tarzda tasniflanadi. Bundan tashqari jinoyatlarni og'irligi bo'yicha, yengilligi, tabiati bo'yicha, tashkiliy jihatdan qanday bo'lishi haqida alohida turlarga bo'linadi. Ularni bir-biriga turlicha farqlanadi va jazolanish tartibi ham alohida amalga oshadi. Shuni aytishimiz mumkin ki jinoyat qanday bo'lishidan qat'iy nazar jamiyatimizga bitta jinoyat ham ko'plik qiladi, uni oldini olish avzal ish bo'ladi. Bu har bir insonga talluqli bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYAOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi
3. M.H.Rustamboyev "jinoyat huquqi"
4. H.Ikromov Jinoyat huquqi darslik qo'llanmasi
5. Jinoyat huquqining umumiy qismidan amaliy masalalar O'quv qo'llanma-T O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015-46-bet
6. Kobulov R.Otajonov.A.A.Iqtisodiy sohasidagi jinoyatlar: O'quv qo'llanma-T; O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2013,-154-bet